

СЕКЦІЯ 4 СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 340.131:342.56(477)

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8049/2024-5-5>

СУДОВА ВЛАДА В УКРАЇНІ: МІСЦЕ ТА РОЛЬ У ПОБУДОВІ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Цуркан-Сайфуліна Юлія Василівна,
докторка юридичних наук, професорка,
заступниця директора з наукової роботи
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
saifulina1001@gmail.com
orcid.org/0000-0003-3125-4655

Бевцик Алла Василівна,
завідувачка канцелярії
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
bevtsik11alla@gmail.com

У даній статті **поставлено за мету** дослідження суті, місця та ролі судової влади в Україні у побудові правової держави в умовах сьогодення. Для досягнення задекларованої мети та отримання належних результатів, **використано таку сукупність методів**: загально-наукові методи, формально-юридичний метод, системний підхід. **Результати та висновки такої діяльності**. У статті зроблено аналіз питання щодо місця та ролі судової влади в Україні у побудові правової держави в умовах сьогодення. Вказано, що цілком виважено і справедливо шлях, який обрала Україна для свого майбутнього, пов'язаний з цивілізованим світом, а отже наша держава має стати дійсно демократичною, соціальною і правовою. Для цього, вочевидь, усі гілки влади, мають прикласти максимум зусиль, аби зреалізувати поставлену мету. Проаналізовано наукові підходи до розуміння правової держави, її історичні корені та сучасні підходи у розширенні змістовного наповнення, елементний склад, чинники, що сприяють позитивному поступу у формуванні сприятливого правового поля розвитку цієї царини. Підкреслено, що у контексті побудови правової держави вагома роль відводиться судовій владі, адже саме їй максимально визначено завдання щодо захисту права, недопущення порушення прав і свобод людини і громадянина, а у випадку таких порушень – негайного їх відновлення.

Наголошено, що нинішній період для України є досить складним і напруженим, адже, передусім, пов'язаний з протидією зовнішньому ворогу, який намагається усіма зусиллями відібрати у нас суверенітет, незалежність, цілісність і недоторканність. Натомість підкреслено, що це є не єдиним випробуванням для нашої держави, оскільки в українському суспільстві виникає багато інших загроз та викликів, пов'язаних, зокрема, з дотриманням прав і свобод людини і громадянина. На жаль, хоча судова гілка влади намагалась здійснити певні системні трансформаційні процеси, однак досягти позитивного результату до нині не вдалося.

Встановлено, що попри все судова гілка влади в особі її органів спрямовує свою діяльність на здійснення позитивних реформ у системі правосуддя, формування професійного, якісного суддівського ядра, позбавленого негативних якостей, відвертого потурання права, зокрема корупційної складової. Саме така позиція говорить про те, що судова влада, по суті, займає важливе місце у побудові правової держави, і, вочевидь, її роль у цьому процесі важко переоцінити.

Ключові слова: правова держава, судова влада, система судових органів, правосуддя, професійне ядро суддів, протидія корупції, суддівська незалежність, право.



THE JUDICIARY IN UKRAINE: PLACE AND ROLE IN BUILDING THE RULE OF LAW IN TODAY'S CONDITIONS

Tsurkan-Saifulina Yulia Vasylivna,
 Doctor of Juridical Sciences, Professor,
 Deputy director for scientific work
 Chernivtsi Law Institute of the National University "Odesa Law Academy"
 saifulina1001@gmail.com
 orcid.org/0000-0003-3125-4655

Bevtsyk Alla Vasylivna,
 Head of the Office
 Chernivtsi Law Institute of the National University "Odesa Law Academy"
 bevtsik11alla@gmail.com

This article aims to study the essence, place and role of the judiciary in Ukraine in the construction of the rule of law in today's conditions. In order to achieve the declared goal and obtain appropriate results, the following set of methods was used: general scientific methods, formal legal method, systematic approach. Results and conclusions of such activities. The article analyzes the question of the place and role of the judiciary in Ukraine in the construction of the rule of law in today's conditions. It is indicated that the path that Ukraine has chosen for its future is quite balanced and fair; it is connected with the civilized world, and therefore our state should become truly democratic, social and legal. For this, obviously, all branches of government should make maximum efforts to realize the set goal. Scientific approaches to understanding the rule of law, its historical roots and modern approaches to expanded content, elemental composition, factors contributing to positive progress in the formation of a favorable legal field for the development of this area are analyzed. It is emphasized that in the context of building a legal state, the judicial power is of great importance, because it is the task of protecting the law, preventing violations of the rights and freedoms of people and citizens, and in the case of such violations, their immediate restoration.

It was emphasized that the current period is quite difficult and stressful for Ukraine, because, first of all, it is connected with the opposition to the external enemy, which is trying with all its efforts to take away our sovereignty, independence, integrity and inviolability. Instead, it was emphasized that this is not the only test for our state, as there are many other threats and challenges in Ukrainian society, related, in particular, to the observance of human and citizen rights and freedoms. Unfortunately, although the judicial branch of government has tried to implement certain systemic transformational processes, it has not yet been possible to achieve a positive result.

It has been established that, despite everything, the judicial branch of government, represented by its bodies, directs its activities to the implementation of positive reforms in the justice system, the formation of a professional, high-quality judicial core, devoid of negative qualities, frank indulgence of the law, in particular, the corruption component. Such a position suggests that the judicial power, in fact, occupies an important place in the construction of the rule of law and, obviously, its role in this process is difficult to overestimate.

Key words: rule of law, judicial power, system of judicial bodies, justice, professional core of judges, anti-corruption, judicial independence, law.

Вступ. Шлях, який обрала Україна для свого майбутнього, пов'язаний з цивілізованим світом, а отже, наша держава має стати дійсно демократичною, соціальною і правовою. Для цього, вочевидь, усі гілки влади мають прикласти максимум зусиль, аби реалізувати поставлену мету. У контексті побудови правової держави вагоме значення відводиться судовій владі, адже саме їй максимально визначено завдання щодо захисту права, недопущення порушення прав і свобод людини і громадянина, а у випадку таких порушень – негайного їх відновлення.

З огляду на те, що сьогодні Україна бореться за свій суверенітет, незалежність, цілісність і недоторканність, в українському суспільстві виникає багато інших загроз та викликів, пов'язаних, зокрема з дотриманням прав і свобод людини і громадянина. На жаль, хоча судова гілка влади намагалась

здійснити певні системні трансформаційні процеси, однак досягти позитивного результату ще не вдалося. Отож такий стан справ зумовлює потребу у науковому пошуку раціонального розуміння судової влади у процесі побудови правової держави в Україні.

Стан дослідження проблеми. Наукова спільнота України тривалий період часу розробляє різноманітні аспекти правової держави, а також місця у її побудові різних гілок влади. Безперечно, що усі гілки влади, які закріплені у Конституції України, відіграють у цьому процесі надзвичайно важливу роль. Однак в умовах сьогодення особлива увага приділяється судовій владі, і її значення для розбудови правової держави стало предметом наукового пошуку багатьох вчених, з-поміж яких: В.Б. Авер'янов, Д.М. Белов, Ю.М. Бисага, А.Л. Борко, І.С. Гриценко, І.М. Жаровська, Р.В. Ігонін,

М.С. Кельман, С.В. Ківалов, В.Б. Ковальчук, М.І. Козюбра, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпаков, М.В. Кравчук, Р.О. Куйбіда, В.С. Макарчук, О.Г. Мурашин, М.А. Погорецький, Д.В. Приймаченко, С.В. Прилуцький, П.М. Рабинович, А.О. Селіванов, С.Г. Стеценко, М.І. Хавронюк, І.М. Шопіна та багато інших.

Мета статті полягає у з'ясуванні суті, місця та ролі судової влади в Україні у побудові правової держави в умовах сьогодення.

Для досягнення задекларованої мети та отримання належних результатів використано таку сукупність методів: загально-наукові методи, формально-юридичний метод, системний підхід.

1. Поняття та зміст правової держави

Розглядаючи питання місця та ролі судової влади в Україні у побудові правової держави в умовах сьогодення, доцільно зосередити увагу на деяких поглядах вчених стосовно самої суті правової держави. Так, необхідно підкреслити, що доктрина правової держави не є новою, оскільки її розробка та формування має глибоке історичне коріння. Наукові джерела містять ідеї та елементи правової держави, які розроблені філософами та мислителями давнини. Протагору, Сократу, Аристотелю, Марку Тулію Цицерону, Ф. Аквінському, І. Канту, К. Т. Велькеру, Р. Молю, Дж. Локку, Ш.-Л. Монтеск'є, Г. В. Ф. Гегелю та ін. належать основоположні думки про правову державу.

Варто зауважити, що приймаючи Конституцію України, законодавець чітко визначив, що наша держава має розвиватись таким шляхом, який передбачає її рух на основі принципу верховенства права та законності, що становлять основні засади правової держави.

Розглядаючи питання теорій правової держави, Р.М. Лящук та О.В. Цукан вказують, що багато вчених визначають верховенство права як наслідок взаємовідносин між правом і державою. А отже, на думку авторів, у цьому контексті будь-яку державу можна назвати правовою. Це пов'язане з тим, що державні суб'єкти не можуть функціонувати без правил, норм поведінки та певних повноважень органів державної влади. Саме тому, підкреслюють дослідники, правова держава, насамперед, характеризується верховенством права в суспільстві, тобто верховенство права поширюється не лише на пересічних громадян, а й на державних службовців та посадових осіб, від дрібних органів місцевого самоврядування до глави держави (Лящук Р. М., Цукан О.В.. 2023: 29).

Окрім того, Р.М. Лящук та О.В. Цукан, наголошують, що сьогодні верховенство права також означає, що міжнародне право має пріоритет над національним, якщо держава підписала і ратифікувала відповідні правові акти, а національне законодавство відповідає загальноновизнаним принципам і нормам міжнародного права. Виходячи з цього, можна сказати, що рівність громадян та їх об'єднань у державі гарантується лише тоді, коли існує розвинена правова система (Лящук Р.М., Цукан О.В.. 2023: 29). Варто зауважити, що ця теза доволі обґрунтована і актуальна в кон-

тексті імплементаційних процесів, пов'язаних з євроінтеграцією.

На думку П. Вовка, «сучасний зміст поняття «правова держава» повинен включати не лише чинні засади функціонування органів влади, а й прогресивні напрями розвитку суспільних відносин зі справедливим, правовим і гуманним суспільним ладом у державі» (Вовк П.2020: 20).

Проводячи аналіз поглядів науковців на розуміння категорії «правова держава», дослідник вказує на такі особливості у цій площині:

1) відсутність єдиного змісту щодо наповнення категорії «правова держава»;

2) модернізація поняття «правова держава» у вітчизняними правничою наукою з урахуванням загальновідомих основ правової держави.

Враховуючи зауважене, П. Вовк висловлює думку, що «правова держава як сучасна форма діяльності державної влади – це управлінсько-правова форма організації та діяльності публічних органів влади й суспільства, цінністю якої є людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність та інші права і свободи, що забезпечуються через взаємозв'язану діяльність усіх гілок влади на засадах верховенства права» (Вовк П.2020: 20).

Окремі міркування стосовно правової держави висловлюють Л.П. Самофалов, О.Л. Самофалов та Д.М. Шевченко. Так, на їхню думку, правова держава виступає важливим чинником розвитку громадянського суспільства та характеризується як «визначена ідея, концепція, теорія (а зараз і відповідна практика), має тривалу історію становлення» (Самофалов Л.П., Самофалов О.Л., Шевченко Д.М. 2016: 192).

2. Судова система як один із критеріїв правової держави

Натомість А.О. Рибалкін, Ю.О. Сєдих вважають, що у процесі розбудови правової держави одним з найголовніших критеріїв є «створення прозорої, некорумпованої та ефективною судової влади, оскільки від зазначених критеріїв залежить якісний захист прав і свобод людини і громадянина. Нині перед нами постає питання у зміні та впровадженні нової судової системи та реформування окремих інститутів, тому що без цього не може існувати демократична держава» (Рибалкін А.О., Сєдих Ю.О. 2021: 335).

Досить слушно зауважує О.Б. Северінова, що в науці відсутній єдиний підхід до визначення поняття «судова влада». У юридичній літературі пропонується виділяти три підходи щодо розуміння судової влади: перший представляють дослідники, які є прихильниками інституційного або організаційного підходу, який пов'язаний з характеристикою судової системи, принципами її організації, та визначають судову владу як сукупність судових органів і установ, що здійснюють правосуддя. Другий підхід отримав назву функціонального, адже його прихильники схильні ототожнювати судову владу з її функцією – правосуддям. За ним судова влада уявляється як сукупність повноважень суду зі здійснення правосуддя,



тобто діяльність суду з розгляду та вирішення справ у визначеній законом процесуальній формі. Третій підхід – організаційно-функціональний (змішаний) – є комбінуванням двох попередніх і визначає судову владу як систему створених згідно з законом судових органів, наділених виключними повноваженнями з розгляду та вирішення у визначеній законом процесуальній формі юридично значимих справ, що мають юридичні наслідки (Северінова О.Б. 2023: 17).

Вочевидь обґрунтованою є теза О.С. Бакумова, який зауважує, що «відповідно до установлених у новітній правовій доктрині підходів саме в сучасній державі суд, згідно із національними конституціями та актами міжнародного права, виступає носієм судової влади, здійснюваною у формі правосуддя. Це, відповідно, потребує належної правової організації його діяльності відповідно до вимог права, зокрема відповідності стандартам правової державності» (Бакумов О.С. 2019: 47).

Необхідно звернути також увагу на окремі думки, Д.М. Белова та О.А. Придачук, які акцентують на тому, що судова влада відіграє важливе значення в механізмі стримувань і противаг. При цьому вчені наголошують, що роль судової влади яскраво прослідковується тоді, коли органи судової влади побудовані на основоположних, засадничих принципах і їх діяльність відбувається чітко з дотриманням цих засад.

Науковці вважає, що «саме справедливий закон є втіленням ідеї рівної для всіх свободи – робити все, що не обмежує свободи інших і не завдає шкоди, а також те, що не заборонене законом. Ідея справедливості реалізується насамперед через нормативне закріплення права на справедливий судовий розгляд. Це право встановлене і на національному, і на міжнародному рівнях. Зважаючи на близькість понять «право» і «правосуддя», у процесі розгляду судової справи мають місце пошуки права, а результат цього розгляду втілюється у конкретному рішенні суду» (Белов Д. М., Придачук О. А. 2023: 535).

Водночас згадуваний нами О.С. Бакумов висловлює твердження про те, що «розуміння держави як правової організації публічно-владної сили постає головною ідеєю правової державності. Образ богині Феміди з пов'язкою на очах, мечем і терезами правосуддя в руках відображає єднання сили та права, символізуючи обов'язковість дотримання правопорядку для всіх. Цей стародавній образ правосуддя демонструє не лише символіку справедливого суду як спеціального органу, а й ідею справедливої державності. Правосуддя (юстиція) – це об'єктивно обґрунтоване судження, що стосується не тільки судових спорів, а й усіх справ державного життя» (Бакумов О.С. 2019: 47).

Важливими критеріями правової держави є:

- 1) верховенство права та правових законів;
- 2) належна організація системи державної влади;
- 3) розподіл завдань, функцій та повноважень різних органів і визначення порядку їх взаємовідносин (Бакумов О.С. 2019: 47).

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що судова влада є тією складовою державної влади, на яку покладаються вагомі завдання у контексті побудови України як правової, демократичної та соціальної держави – побудови такої держави, що за основу своєї діяльності бере кращі традиції цивілізованих сталих демократій, які вважають еталоном правових держав. Безумовно, спрямовуючи свою діяльність у руслі розвитку таких держав, Україна має досить детально аналізувати практику судової системи, особливо це має стосуватись системи судових органів, практики відправлення правосуддя, і що не менш важливо, – питань, які стосуються навчання суддівського корпусу, створення органів, які слідкують за процедурою призначення на посаду судді та їхнім кар'єрним ростом, зокрема у контексті відповідності таких осіб, займаним посадам, відсутності у їхній практиці корупційної складової тощо. Добросесність, справедливість, неупередженість та інші чесноти судді – це є ключ до побудови правової держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ляшук Р.М., Цукан О.В. Теорія правової держави та специфіка її втілення у сучасному українському суспільстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 28–30.
2. Вовк П. Правова держава: вітчизняні наукові підходи до змісту поняття. *Юридичний вісник*. 2020. № 1. С. 19–23.
3. Самофалов Л.П., Самофалов О.Л., Шевченко Д.М. Правова держава як фактор розвитку громадянського суспільства. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2(12). С. 189–197.
4. Рибалкін А.О., Сєдих Ю.О. Система судової влади в Україні та її роль у розбудові правової держави. *Молодий вчений*. 2021. № 5(93). травень. С. 334–337.
5. Северінова О.Б. Роль судової влади у правовій державі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 3. С. 16–20.
6. Бакумов О.С. Судова влада в системі відповідальності української держави: конституційно-правовий аналіз. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019. № 42. Т. 1. С. 46–53.
7. Белов Д.М., Придачук О.А. Місце та роль судової влади в системі органів державної влади: реалізація принципу народовладдя. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 1. С. 535–540.

REFERENCES:

1. Lishchuk R. M., Tsukan O.V. Teoriia pravovoi derzhavy ta spetsyfyka yii vtilennia u suchasnomu ukrainskomu suspilstvi. [Theory of the rule of law and the specifics of its implementation in modern Ukrainian society]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2023. № 8. S. 28–30. [in Ukrainian]
2. Vovk P. Pravova derzhava: vitchyzniani naukovi pidkhody do zmistu poniattia [Rule of law: domestic scientific approaches to the content of the concept]. *Yurydychnyi visnyk*. 2020. № 1. S. 19–23. [in Ukrainian]
3. Samofalov L.P., Samofalov O. L., Shevchenko D. M. Pravova derzhava yak faktor rozvytku hromadianskoho suspilstva [Rule of law as a factor in the development of civil society]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. 2016. № 2 (12). S. 189–197. [in Ukrainian]
4. Rybalkin A.O., Siedykh Yu. O. Systema sudovoi vlady v Ukraini ta yii rol u rozbudovi pravovoi derzhavy [The judicial system in Ukraine and its role in the development of the rule of law]. *Molodyi vchenyi*. 2021. № 5 (93). traven. S. 334–337. [in Ukrainian]
5. Severinova O. B. Rol sudovoi vlady u pravovii derzhavi. Aktualni problemy vitchyznianoii yurysprudentsii [The role



of the judiciary in a state governed by the rule of law]. 2023. № 3. S. 16–20. [in Ukrainian]

6. Bakumov O.S. Sudova vlada v systemi vidpovidalnosti ukraïnskoi derzhavy: konstytutsiino-pravovyi analiz [The judiciary in the system of responsibility of the Ukrainian state: constitutional and legal analysis]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia. 2019. № 42. T. 1. S. 46–53. [in Ukrainian]

7. Bielov D. M., Prydachuk O. A. Mistse ta rol sudovoi vlady v systemi orhaniv derzhavnoi vlady: real-

izatsiia pryntsyphu narodovladdia [The place and role of the judiciary in the system of state authorities: implementation of the principle of democracy]. Elektronne naukove vydannia «Analitychno-porivnialne pravoznavstvo». 2023. № 1. S. 535–540. [in Ukrainian]

Стаття надійшла до редакції 22.10.2024

The article was received 22 October 2024